

Factors Causing Changes in Transcendent Values Within the Islamic Lifestyle in the Second Step of the Revolution Statement from the Perspective of Nahj al-Balagha

Ali Farsi-Medan¹

Seyyed Mohammad Mehdi Hosseinpour²

Seyyed Ali Bathaei³

1. Assistant Professor, Department of Comparative Law and Jurisprudence, Faculty of Islamic Denominations, University of Religions and Denominations, Qom, Iran (**Corresponding Author**).

a.farsi@urd.ac.ir

2. Assistant Professor, Department of Theological Denominations, Faculty of Islamic Denominations, University of Religions and Denominations, Qom, Iran. mmh.hosseinpour@urd.ac.ir

3. Assistant Professor, Department of Religions and Sects, Faculty of Religions and Islamic Studies, International University of Islamic Sects, Tehran, Iran. a.bathaei@mazaheb.ac.ir

Article Info

EXTENDED ABSTRACT

Article Type: Research

Article history:

Received: 2025/06/19

Revised: 2025/11/12

Accepted: 2026/01/05

Online Publication: 2026/06/10

Keywords:

Imam Ali (as); Nahj al-Balagha; Statement of the Second Step of the Revolution; Lifestyle; Transcendent Values

1. Statement of the Problem: One of the key concepts that has entered the discourse of the Islamic society of Iran is the "Statement of the Second Step of the Revolution." The first step of the Islamic Revolution focused on the creation and consolidation of the Islamic government, while the second step aims at establishing and stabilizing the modern Islamic civilization. A fundamental objective of this second step is "civilization-building," within which adhering to the Islamic lifestyle is of paramount importance.

Cite this article

Medan, A., Hosseinpour, S. M. M. & Bathaei, S. A. (2026). Factors Causing Changes in Transcendent Values Within the Islamic Lifestyle in the Second Step of the Revolution Statement from the Perspective of Nahj al-Balagha. *Philosophia et Theologia: Dialogues in Criticism and Reflection*, 31(2), pp. 1-29. <https://doi.org/10.22081/jpt.2026.72101.2248>

Publisher: Islamic Sciences and Culture Academy

© The Author(s)

Although lifestyle encompasses various fields and subjects, the present study seeks to investigate the factors that alter values within the Islamic lifestyle, with a specific focus on its individual and social indicators. Within Islamic literature, Nahj al-Balagha extensively discusses transcendent values in the Islamic lifestyle and provides a thorough pathology of this domain. Accordingly, in the Statement of the Second Step of the Revolution, a proper lifestyle is considered the driving force behind the continuation of the revolution—or, in other words, it is "civilization-building." Therefore, the public's adherence to a religious lifestyle and the promotion of Islamic moral values as the core values of society constitute a main pillar for the continuation of the Islamic Revolution. In this context, lifestyle in relation to the youth is of double importance, as the youth serve as the main engines of the revolutionary movement. The dedicated efforts of Ayatollah Seyyed Ali Khamenei, both before and after the Islamic Revolution, in nurturing adolescent and youth generations based on the Holy Quran demonstrate that from the very early days of the revolution, he was envisioning its future and continuity. The Statement of the Second Step of the Revolution was issued with this precise orientation. Correlating this wise thought with Nahj al-Balagha guides everyone toward the significance of the Islamic lifestyle and highlights the critical role of the vulnerabilities that threaten religious values and the Islamic way of life.

2. Research Objectives:

- 2-1.** To study Nahj al-Balagha and the value system of Imam Ali (as) to demonstrate that religion plays a major role in promoting the Islamic lifestyle.
 - 2-2.** To emphasize the critical fact that the weakening of religious teachings, such as the Quran and mandatory religious duties like "enjoining what is good and forbidding what is evil" (amr bi-l-ma'ruf wa-n-nahy 'ani-l-munkar), exerts a destructive impact on the Islamic lifestyle.
 - 2-3.** To outline the negative consequences of "consumerism and aristocratic tendencies" among both the public and officials, the "inclination toward moral vices" such as "prolonged worldly desires," "caprice and sensuality," and the detrimental effects of "comfort-seeking and worldliness" on the Islamic lifestyle.
-

-
- 2-4. To highlight that in the transformation of the Islamic lifestyle, external factors such as the infiltration of the enemy must not be overlooked.
 - 2-5. To examine how the Islamic Revolution, in its second step, pursues and reinforces three key concepts and goals: "state-building," "society-building," and "civilization-building."
 - 2-6. To introduce and underscore the importance of religious and Islamic civilization-building within lifestyle, given that civilization is a composite of culture, ideology, industry, economy, science, technology, urban planning, lifestyle, and other elements.

3. Research Methodology: Utilizing a descriptive-analytical method drawing upon library sources—specifically Nahj al-Balagha—this research addresses the fundamental question: What are the factors that change transcendent values within the Islamic lifestyle from the perspective of Nahj al-Balagha? Focusing on the Statement of the Second Step of the Revolution, this study addresses one of its most practical and critical concepts, namely "lifestyle," which is deeply influential in establishing the modern Islamic civilization.

4. Research Results:

- 4-1. The Islamic lifestyle, as a core axis in the Statement of the Second Step of the Revolution, relies on a value system derived from the Holy Quran and Nahj al-Balagha.
 - 4-2. Building the modern Islamic civilization in the second step of the revolution necessitates the preservation and promotion of transcendent values within the lifestyle.
 - 4-3. The most significant factors threatening these values can be categorized into internal and external dimensions. Internal factors include the weakening of religious beliefs, the abandonment of enjoining good and forbidding evil, negligence toward the Holy Quran, the spread of luxury and aristocratic tendencies, the prevalence of moral vices, and comfort-seeking. On the other hand, the cultural infiltration of the enemy acts as an external factor that poses serious challenges to the Islamic value system. Consequently, countering these factors requires a return to
-

genuine Islamic values, the strengthening of religious foundations, the revival of the duty of enjoining good and forbidding evil, and maintaining vigilance against cultural onslaught.

4-4. Realizing the Islamic lifestyle as a key factor in the continuation of the Islamic Revolution and the creation of a modern Islamic civilization requires a serious commitment at the individual, social, and governmental levels. Imam Ali (as) paid comprehensive attention to all dimensions; alongside the "prescriptions" (dos), he thoroughly addressed the "prohibitions" (don'ts), which represent the vulnerabilities and pests that expose the Islamic lifestyle and its transcendent values to the danger of destruction and decay.

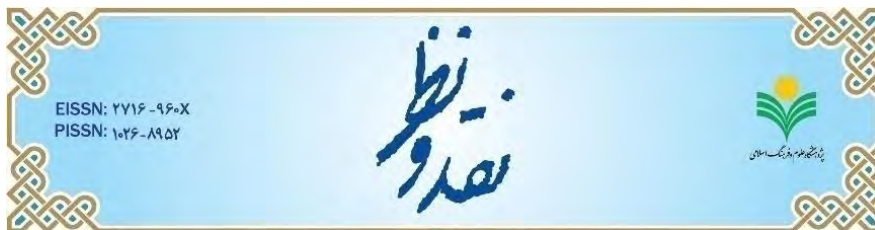
4-5. This paper attempted to address this specific dimension of lifestyle because if moral and religious values fade and perish within families and lifestyles, Quranic and Islamic values will no longer be practiced in society. Therefore, one must not neglect vulnerabilities and perils such as the weakening of religion, abandoning the Quran and the duty of enjoining good and forbidding evil, comfort-seeking, worldliness, luxury and aristocratic tendencies, moral vices, and enemy infiltration, all of which endanger the transcendent values of the Islamic lifestyle.

نظر

سال سی و یکم، شماره ۲، ۱۴۰۵

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی

عوامل تغییر ارزش‌های متعالی در سبک زندگی اسلامی

در بیانیه گام دوم انقلاب از منظر نهج البلاغه

علی فارسی‌مدان^۱ سید محمد مهدی حسین‌پور^۲ سید علی بطحائی^۳

۱. استادیار، گروه حقوق و فقه مقارن، دانشکده مذاهب اسلامی، دانشگاه ادیان و مذاهب، قم، ایران (نویسنده مسئول).

alifarsimadan98@gmail.com

۲. استادیار، گروه مذاهب کلامی، دانشکده مذاهب اسلامی، دانشگاه ادیان و مذاهب، قم، ایران.

smm.hosseinpoor@urd.ac.ir

۳. استادیار، گروه ادیان و مذاهب، دانشکده ادیان و معارف اسلامی، دانشگاه بین‌المللی مذاهب اسلامی، تهران، ایران.

a.bathaei@mazaheb.ac.ir

نظر

عوامل تغییر ارزش‌های متعالی در سبک زندگی اسلامی در بیانیه گام دوم انقلاب از منظر نهج البلاغه

اطلاعات مقاله	چکیده
نوع مقاله: پژوهشی	گام نخست انقلاب اسلامی، ایجاد و تثبیت حکومت اسلامی بود و گام دوم آن، ایجاد و تثبیت تمدن نوین اسلامی است. از اهداف مهم گام دوم، «تمدن‌سازی» است که در آن، توجه به سبک زندگی اسلامی از اهمیت بسیاری برخوردار است. این پژوهش در پی آن است با روش توصیفی - تحلیلی به این پرسش اساسی پاسخ دهد که عوامل تغییر ارزش‌های متعالی در سبک زندگی اسلامی در بیانیه گام دوم انقلاب از منظر نهج البلاغه چیست. گرچه در سبک زندگی، مباحث و حوزه‌های مختلفی مطرح است، نویسندگان کوشیده‌اند با توجه به شاخصه‌های فردی و اجتماعی سبک زندگی، عوامل تغییر ارزش‌ها در سبک زندگی اسلامی را مورد واکاوی قرار دهند. در متون اسلامی، نهج البلاغه درباره ارزش‌های متعالی در سبک زندگی اسلامی بسیار سخن گفته است و در آن، به آسیب‌شناسی در حوزه «سبک زندگی اسلامی»
تاریخ دریافت: ۱۴۰۴/۰۳/۱۹	
تاریخ اصلاح: ۱۴۰۴/۰۸/۲۱	
تاریخ پذیرش: ۱۴۰۴/۱۰/۱۵	
تاریخ انتشار آنلاین: ۱۴۰۵/۰۳/۲۰	
کلیدواژه‌ها:	
امام علی (ع)، نهج البلاغه، بیانیه گام دوم انقلاب، سبک زندگی، ارزش‌های متعالی	
استناد: فارسی‌مدان، علی؛ حسین‌پور، سید محمد مهدی؛ بطحائی، سید علی. (۱۴۰۵). عوامل تغییر ارزش‌های متعالی در سبک زندگی اسلامی در بیانیه گام دوم انقلاب از منظر نهج البلاغه. نقدونظر، ۳۱(۲)، صص ۱-۲۹.	
ناشر: پژوهشگاه علوم و فرهنگ اسلامی.	
© ۱۴۰۵ «نویسندگان دارند حق مؤلف مقاله خود بدون محدودیت هستند»	

<https://doi.org/10.22081/jpt.2026.72101.2248>

پرداخته است. یافته‌ها و مطالعه نهج البلاغه و نظام ارزشی امام علی علیه السلام نشان می‌دهد، دین نقش بزرگی در ترویج سبک زندگی اسلامی دارد. اگر آموزه‌های دینی مانند قرآن و واجبات دین همانند امر به معروف و نهی از منکر تضعیف شود، اثر مخربی بر سبک زندگی اسلامی می‌گذارد. البته نباید از آثار منفی تجمل‌گرایی و اشرافی‌گری مردم و مسئولان، و گرایش به رذایل اخلاقی همچون آرزوهای طولانی، هواپرستی و شهوترانی، و آسیب راحت‌طلبی و دنیاطلبی غافل شد. در نوشتار پیش‌رو به برخی عوامل خارجی مانند نفوذ دشمن در تغییر سبک زندگی اسلامی نیز توجه شده است.

نظر
محرر

سال سی و یکم، شماره ۲، ۱۴۰۵

مقدمه

از واژگانی که وارد جامعه اسلامی ایران شد، «بیانیه گام دوم انقلاب» است. گفتنی است مهم‌ترین تفاوت گام نخست و گام دوم انقلاب در این است که مهم‌ترین هدف گام دوم، ایجاد و تثبیت تمدن نوین اسلامی است؛ درحالی که مهم‌ترین هدف گام نخست، ایجاد و تثبیت حکومت اسلامی بود. اهمیت گام دوم از آن جهت است که ایجاد یک تمدن اسلامی و اثرگذار، بسیار مهم‌تر، دشوارتر و پیچیده‌تر از تأسیس یک حکومت و نظام سیاسی است.

انقلاب اسلامی در گام دوم خود، سه کلیدواژه و هدف مهم و عمده «دولت‌سازی»، «جامعه‌پردازی» و «تمدن‌سازی» را دنبال و تقویت خواهد کرد. تمدن‌سازی اسلامی و دینی، تمدنی است که از فرهنگ، ایدئولوژی، صنعت، اقتصاد، علم، فناوری، شهرسازی، سبک زندگی و غیره ترکیب شده است.

در بیانیه گام دوم انقلاب اسلامی، سبک زندگی صحیح، عامل تداوم انقلاب، و به تعبیر دیگر، «تمدن‌ساز» است؛ ازاین‌رو برخورداری مردم از سبک زندگی دینی و رواج ارزش‌های اخلاقی اسلام در جامعه به‌نحوی که ارزش‌های اصلی جامعه به شمار آید، از ارکان تداوم انقلاب اسلامی است (KHAMENEI.IR). در این میان، سبک زندگی در ارتباط با جوانان از اهمیتی دوچندان برخوردار است؛ زیرا «پیشران حرکت انقلاب، جوان‌ها هستند» (KHAMENEI.IR). همت گماشتن آیت‌الله خامنه‌ای قبل و حتی بعد از انقلاب اسلامی به تربیت نسل‌های نوجوان و جوان باتکیه بر قرآن کریم نشان می‌دهد ایشان از همان روزهای آغازین انقلاب اسلامی، به آینده انقلاب و تداوم آن می‌اندیشیدند (KHAMENEI.IR). براین اساس، بیانیه گام دوم انقلاب در این جهت صادر شد. تطبیق این تفکر حکیمانه با نهج‌البلاغه، همگان را به اهمیت سبک زندگی اسلامی، و توجه نقش آسیب‌هایی که سبک زندگی اسلامی و ارزش‌های دینی را با خطر مواجه می‌کند، رهنمون می‌سازد.

این پژوهش در پی آن است که با روش توصیفی - تحلیلی و مستفاد از منابع کتابخانه‌ای، به‌ویژه نهج‌البلاغه، به این پرسش اساسی پاسخ دهد که عوامل تغییر

ارزش‌های متعالی در سبک زندگی اسلامی از منظر نهج‌البلاغه چیست. این تحقیق با توجه به بیانیه گام دوم انقلاب بر آن است تا به یکی از مفاهیم مهم و کاربردی آن یعنی «سبک زندگی» بپردازد که در ایجاد تمدن اسلامی اثرگذار است.

درباره پیشینه این تحقیق، چه ابعاد مختلف نهج‌البلاغه و چه بیانیه گام دوم انقلاب اسلامی، تاکنون اندیشمندان علوم اسلامی به دلیل اهمیت بسیار زیاد آن‌ها، تلاش‌های فراوانی کرده‌اند. برخی پژوهشگران آثار فراوانی درباره «سبک زندگی» به دلیل گستردگی آن نگاشته‌اند، از جمله دلشاد تهرانی (۱۳۹۴)، محمدی سیرت و شجاعی (۱۴۰۳)، علی محمدی و همکاران (۱۴۰۳) و ... در مورد «گام دوم انقلاب» نیز مقالات و کتاب‌هایی نوشته شده است همچون راجی و خاتمی (۱۳۹۸)، ذوعلم (۱۴۰۰) «الف»، «ب» و «ج»، رضاعلیزاده و همکاران (۱۴۰۳)، سبحانی‌فر و سلطانیان (۱۴۰۳) و ... اما مقاله حاضر، گام دوم انقلاب را با محتوای ارزشمند نهج‌البلاغه مطالعه و بررسی کرده است. این مقاله بیانگر آن است که اگر «سبک زندگی اسلامی» تحت تأثیر و هجمه عوامل داخلی و خارجی قرار گیرد، تمدن اسلامی نیز با آسیب‌هایی مواجه خواهد شد. بدین جهت، پژوهش حاضر در پی آن است با استفاده از بیانیه گام دوم انقلاب و نهج‌البلاغه به تبیین برخی عوامل تغییر ارزش‌ها بپردازد.

۱. مفهوم‌شناسی

۱-۱. ارزش‌ها در نهج‌البلاغه

از واژه‌هایی که درباره اخلاق به کار می‌رود، واژه ارزش است؛ برای مثال، می‌گویند که در علم اخلاق از ارزش افعال و صفات انسانی بحث می‌شود و یا اخلاق مانند حقوق از علوم ارزشی است. البته مفهوم ارزش غیر از اخلاق، در موارد دیگری نیز به کار می‌رود؛ برای نمونه، گفته می‌شود که استقلال، یکی از ثمرات ارزشمند انقلاب اسلامی است و یا ارزش کالا و ... به نظر می‌رسد کلمه ارزش در این گونه موارد، به معنای «مطلوب» است، خواه مطلوبیت آن از این جهت باشد که خود آن شیء به طور مستقل مورد علاقه

و توجه است و خواه از آن جهت که می‌تواند وسیله و راهی برای رسیدن به هدف مطلوبی باشد.

ارزش در باب اخلاق یعنی ارزش اخلاقی نیز مخصوص چیزی است که از نظر اخلاق مطلوبیت دارد؛ یعنی یا هدف مطلوب، اخلاق است و یا واسطه و وسیله‌ای است که انسان را به آن هدف نزدیک می‌کند. در ارزش اخلاقی، افعال اختیاری انسان وجود دارد؛ یعنی انسان با اختیار خود اموری را که از نظر اسلام مطلوبیت دارد، انجام می‌دهد تا به اهداف مورد نظر در علم اخلاق دست یابد (مصباح، ۱۳۸۶، صص ۳۹-۴۳).

گفتنی است که در مفهوم «ارزش»، معانی‌ای چون «تعالی» و «خوبی» با مؤلفه‌هایی مانند «سودمندی» و نیز «گذار از توصیف به الزام» همراه است. با این حال، در یک تقسیم‌بندی کلی می‌توان ارزش‌ها را به سه دسته «ارزش‌های صرفاً ذهنی»، «ارزش‌های نسبی» و «ارزش‌های مطلق». تفکیک کرد (نک: رویژک، ۱۳۸۱، صص ۳۵۵-۳۶۳). منظور از ارزش در مقاله حاضر، «مطلوبیت» است؛ یعنی امام علی (ع) هر آنچه را در سبک زندگی اسلامی، مطلوب است، در نهج‌البلاغه بیان کرده است. براین اساس، برخی گزاره‌ها، رفتارها و افعال در مطلوبیت یا ارزش‌گذاری مؤثر است و برخی عوامل سبب می‌شود از میزان مطلوبیت و اثرگذاری کاسته شود. بدین جهت، ارزش در حوزه‌های مختلف در یک معنا با هم اشتراک دارند و آن، «مطلوبیت» است که یکی از ویژگی‌های عام تمام معانی ارزش به شمار می‌آید. چنان‌که برخی گفته‌اند، ارزش اخلاقی مطلوبیتی است که در اثر کارهایی که با انگیزه خواسته‌های فوق‌غرایز حیوانی انجام می‌گیرند، برای روح انسان حاصل شود (مصباح یزدی، ۱۳۸۲، صص ۱۱۰-۱۱۱).

۲-۱. سبک زندگی

سبک زندگی «سیستم خاص از زندگی است که اختصاص به فرد، خانواده یا جامعه با هویت خاصی دارد، هندسه کلی رفتار بیرونی و جوارحی که افراد، خانواده‌ها و جوامع را از هم متمایز می‌کند و بیانگر هویت و معرف شخصیت فرد است» (شریفی و همکاران، ۱۳۹۱، ص ۸۸). در تعریف دیگری آمده است: «گزینش الگوهای رفتاری با قابلیت

استمرار و متأثر از اعتقادات و باورها یا احساسات و امیال است که متناسب با مقتضیات زمان و محیط، به‌طور آگاهانه یا نیمه‌آگاهانه در تمامی ابعاد زندگی تحقق می‌یابد» (شریفی و همکاران، ۱۳۹۶، ص ۱۰۲).

گستره و حوزه مفهوم سبک زندگی خالی از مناقشات بی‌پایان اصحاب علوم اجتماعی نبوده است. برخی تلاش کرده‌اند تا با قراردادادن سبک زندگی ذیل مفهوم طبقه اجتماعی، پویایی و غنای بیشتری بدان (طبقه) بخشند؛ اما در مقابل، عده بیشتری سبک زندگی را مفهومی در عرض طبقه، و امری ورای تقسیمات طبقاتی قلمداد کرده‌اند. اینکه سبک زندگی فقط رفتار و نموده‌های بیرونی فرد را شامل می‌شود یا ذهنیت و نگرش او را نیز در بر می‌گیرد، محل نزاع دیگری بوده است. اغلب قلمرو این مفهوم، آن‌چنان گسترده تعریف شده است که همه‌چیز، از الگوی مصرف، نوع پوشش، دکوراسیون خانه و محل کار، ژست‌های رفتاری، نحوه صحبت، فعالیت‌های اوقات فراغت تا نگرش‌های سیاسی و اجتماعی و علاقه‌مندی‌های شخصی را در بر می‌گیرد (صفارهرندی، ۱۳۸۹، ص ۶۱).

منظور از سبک زندگی در این پژوهش «سبک زندگی از دیدگاه اسلام است که به مجموعه‌ای از موضوعات مورد قبول اسلام در عرصه زندگی اشاره دارد که براساس آن، معیار رفتار ما باید مبتنی بر اسلام و آموزه‌های اسلامی باشد. خدامحوری و حاکمیت ارزش‌های اسلامی در زندگی، از مهم‌ترین معیارهای سبک زندگی مورد تأیید اسلام است. در واقع، در این سبک زندگی، زندگی فردی و اجتماعی افراد باید مبتنی بر اسلام و رهنمودهای قرآنی باشد» (مصباح یزدی، ۱۳۹۲، ص ۵).

در سبک زندگی، مباحث و حوزه‌های مختلفی مطرح است. از یک منظر، سبک زندگی دارای مؤلفه‌هایی است که می‌توان به «۱. الگوهای مصرفی و نمادهای منزلتی: مسکن و املاک، اتومبیل، تلفن همراه، تزئینات و دکوراسیون، پوشش ظاهری؛ ۲. الگوهای رفتاری: طرز گذران اوقات فراغت، تفریحات و ورزش، نوع بیان و لهجه، لحن و گفتار، طرز آرایش و پیرایش ظاهر؛ ۳. نمادهای فرهنگی: نمادهای بومی - محلی، نمادهای ملی، نمادهای فراملی و جهانی، نمادهای سنتی، نمادهای مدرن؛

۴. نقش های اجتماعی: نقش های مبتنی بر روابط شغلی و حرفه ای، نقش های شخصی، نقش های اجتماعی، نقش های خانوادگی و خویشاوندی؛ ۵. ارزش های اجتماعی: جمع گرایی و فرد گرایی، آینده نگرایی و گذشته گرایی، کار و تلاش فردی و جمعی، تقسیم کار، تخصص گرایی، ثروت و دارایی، امنیت و آسایش، معنویت گرایی، دنیا گرایی، قدرت مداری، خوشبختی و سعادت، حرمت و احترام و قانون گرایی» (رسولی، ۱۳۸۲، ص ۶۱) اشاره کرد که در سبک زندگی نباید از آن ها غفلت کرد. به عقیده صاحب نظران، سبک زندگی هر فرد و جامعه از نوع باورها (جهانبینی) و ارزش های حاکم بر آن فرد و جامعه متأثر است. مشخص است که جهانبینی مادی و ارزش های لذت گرایانه به طور طبیعی سبک زندگی خاصی را پدید می آورند؛ همان طور که جهانبینی الهی و ارزش های کمال گرایانه و سعادت محورانه، سبک خاصی از زندگی را شکل می دهند (نک: با اندکی تلخیص شریفی، ۱۳۹۱، صص ۵۳-۵۴). از منظری دیگر، موضوع شاخص های سبک زندگی اسلامی است که دارای دو شاخص مطرح فردی و اجتماعی در سبک زندگی اسلامی است. برخی شاخص های فردی سبک زندگی اسلامی «تقواگرایی و خدامحوری، تفکر، راستگویی و صداقت، اهمیت دادن به سلامتی و صبر و خویشتن داری» (آذرشب و میرمردی، ۱۳۹۳، ص ۵) است. برخی شاخص های اجتماعی سبک زندگی اسلامی «تلاش و کوشش، اعتدال و میانه روی، پابندی به خانواده، صلّه رحم، دوری از اسراف و تبذیر» (آذرشب و میرمردی، ۱۳۹۳، صص ۸-۱۰) است. در این پژوهش، از میان شاخص های اجتماعی به موضوع خانواده توجه شده است.

براساس آموزه های اسلامی، سبک زندگی اسلامی بر پایه ارزش های متعالی فردی و اجتماعی استوار است که از قرآن کریم و سیره معصومین علیهم السلام، به ویژه امام علی علیه السلام در نهج البلاغه الهام گرفته شده است (KHAMENEI.IR؛ مصباح یزدی، ۱۳۹۲). این ارزش ها شامل تقوا، راستگویی، قناعت، ساده زیستی، پابندی به خانواده، امر به معروف و نهی از منکر، و توجه به عدالت و اخلاق است. در چنین سبکی، زندگی فردی و اجتماعی بر محور رضایت خداوند و رعایت دستورات دینی شکل می گیرد و هدف نهایی آن رسیدن به سعادت دنیوی و اخروی است (شریفی، ۱۳۹۹). با این حال، عوامل پرشماری می توانند باعث

کم‌رنگ شدن یا تغییر این ارزش‌ها شوند که مقاله حاضر درصدد است آن‌ها را از منظر نهج‌البلاغه تبیین کند.

۲. عوامل تغییر ارزش‌ها

در فرهنگ اصیل اسلامی بر موضوع سبک زندگی اسلامی و تشکیل خانواده بسیار سفارش شده است (نک: روم، ۲۱؛ ابن‌بابویه، ۱۴۱۳ق، ج ۳، ص ۳۸۲)؛ سبک زندگی اسلامی بر مؤلفه‌هایی همچون قناعت (نک: نهج‌البلاغه، حکمت ۵۷؛ منسوب به علی بن موسی، ۱۴۰۶ق، ص ۳۶۴)، ساده‌زیستی (نهج‌البلاغه، خطبه ۴۴؛ تمیمی آمدی، ۱۴۱۰ق، ص ۶۲۹)، احترام متقابل (نک: بقره، ۸۳؛ نهج‌البلاغه، خطبه ۱۶۶؛ کلینی، ۱۴۲۹ق، ج ۴، ص ۱۵) استوار است که آن اصول بر اثر هجمه فرهنگی دشمن، آسیب و ضربه دیده و از فرهنگ اسلام رخت بر بسته و جای خود را به فرهنگ غربی داده است. در نهج‌البلاغه علاوه بر این نکات، به موارد دیگری تأکید شده است؛ چنان‌که برخی ارزش‌ها در نهج‌البلاغه شامل «اعتدال و میانه‌روی» (نهج‌البلاغه، حکمت ۷۰)، «خیرخواهی و احترام به دیگران» (نهج‌البلاغه، نامه ۴۷)، «تواضع و فروتنی» (نهج‌البلاغه، حکمت ۲۲۴)، «عفو و گذشت» (نهج‌البلاغه، حکمت ۲۱۳) است. مقاله حاضر کوشیده است به عوامل اساسی و بنیادین تغییر ارزش‌های متعالی در سبک زندگی اسلامی از منظر نهج‌البلاغه اشاره کند. این عوامل اساسی به شرح زیر است:

۲-۱. تضعیف دین

یکی از عوامل مهم و اثرگذار در تغییر و نابودی ارزش‌ها، و تمایل به سبک زندگی غربی، «تضعیف دین» است. نشانه عدم توجه به دین، در دین‌داری ضعیف افراد و عمل نکردن به دین بروز و ظهور پیدا می‌کند. براین اساس، امام علی علیه السلام فرمود: «در تقویت دین خدا، غفلت نکنید، و آنچه در راه خدا بر شما واجب است، انجام دهید» (نهج‌البلاغه، نامه ۵۱).

از منظر امام علی علیه السلام دو عامل در تقویت دین و ارزش‌ها نقش عمده دارند:

الف) عامل فردی: افراد جامعه می‌توانند با رعایت تقوا و انجام دستورات الهی،

دین خدا را روی زمین اجرا کنند و این گونه خدا را یاری کنند. در این صورت، سبک زندگی اسلامی مبتنی بر عمل به ارزش‌های دینی شکل می‌گیرد و به احکام دین عمل می‌شود. امام علی علیه السلام در نهج‌البلاغه، مواردی را که در تقویت و تثبیت دین در افراد و جامعه نقش مهمی دارند، بر شمرده است که شامل «نماز» (نهج‌البلاغه، نامه ۴۷)، «جهاد» (نهج‌البلاغه، خطبه ۵۶) و «اخلاص در عمل» (نهج‌البلاغه، خطبه ۵۶) است.

ب) نقش رهبران و مسئولان: از منظر امام علی علیه السلام خواص جامعه، مسئولان و کارگزاران، در تقویت و تثبیت دین و تشویق به سبک زندگی اسلامی نقشی مهم و اساسی دارند. اگر کارگزاران در سیستم اداری و اجرایی و در دستورالعمل‌ها و بخش‌نامه‌ها، برنامه‌ای برای تقویت دین و دین‌داری و ترویج سبک زندگی اسلامی مردم نداشته باشند، دین و ارزش‌ها رو به نابودی و حاشیه خواهند رفت که در سبک زندگی اسلامی و برپایی ارزش‌های متعالی اثرگذار است؛ برای مثال، امام علی علیه السلام در جهت تقویت دین، طی بخش‌نامه‌ای به فرمانداران شهرها، به آنان درباره اقامه نماز و برگزاری نماز جماعت و وقت نماز تذکر دادند (نهج‌البلاغه، نامه ۵۲).

۲-۲. ترک فریضه امر به معروف و نهی از منکر

در نظام ارزشی امام علی علیه السلام فریضه امر به معروف و نهی از منکر، از «پایه‌های جهاد» (نهج‌البلاغه، حکمت ۳۱) است و «هر کس امر به معروف کرد، پشتوانه نیرومند مؤمنان است، و آن کس که از زشتی‌ها نهی کرد، بینی منافقان را به خاک مالیده است» (نهج‌البلاغه، حکمت ۳۱)؛ زیرا قوام شریعت و دین بر پایه امر به معروف و نهی از منکر استوار است (لیثی واسطی، ۱۳۷۶، ص ۳۷۰). به عبارت دیگر، فراموشی و به حاشیه راندن این فریضه در جامعه سبب شکسته شدن پایه‌های شریعت می‌شود و با شیب ملایم، احکام و آموزه‌های دین رو به فراموشی و سهل‌انگاری می‌رود که نتیجه آن، تضعف و نابودی دین است و جامعه را به فساد و تباهی خواهد کشاند. بنابراین اسلام در فروع دین، یک اهرم و ضمانت اجرایی قرار داده است؛ یعنی برای احیای دین، شریعت و احکام اسلامی باید ضمانت اجرایی آن (امر به معروف و نهی از منکر) همیشه فعال باشد. بنابراین خطر

ترک فریضه امر به معروف چنان اهمیت بسزایی دارد که مردم را به آفت «بی تفاوتی» سوق می‌دهد که می‌توان حماسه عاشورا را آئینه و نماد بی تفاوتی مردم به امامت و ولایت دانست (فارسی‌مدان، ۱۴۰۴، صص ۴-۵).

۲-۳. ترک عمل به قرآن

یکی از برترین ارزش‌ها در نظام اسلامی و ارزشی، «قرآن کریم و عمل به دستورات آن» است. حضرت علی علیه السلام بارها در نهج البلاغه و در موارد پرشماری به «ارزش و ویژگی‌های قرآن» اشاره کرده‌اند (نک: نهج البلاغه، خطبه ۱۱۰، ۱۲۷، ۱۳۳، ۱۵۶). بنابراین سعادت افراد و جامعه، و اجرای سبک زندگی اسلامی با محوریت قرآن کریم، و نیز ارزش‌های فردی، اجتماعی، سیاسی و اخلاقی در گرو پیروی از قرآن کریم است. اما اگر قرآن این کتاب انسان‌ساز، فراموش شود و یا به دستورات و گفته‌های آن توجه نشود، ارزش‌ها و سبک زندگی قرآنی در جامعه سست می‌گردد و رو به زوال و نابودی می‌رود؛ چنان‌که بنابر فرمایش امام علی علیه السلام، قرآن «سامان‌دهنده امور فردی و اجتماعی» (نهج البلاغه، خطبه ۱۵۷) و «بیان‌کننده نیکی و بدی، خیر و شر» (نهج البلاغه، خطبه ۱۶۷) است. وقتی قرآن در جایگاه اصلی خود در جامعه قرار نگیرد، به مرور زمان ارزش‌ها در جامعه تغییر پیدا می‌کنند؛ زیرا دیگر به ارزش‌ها عمل نمی‌شود و بیان‌کننده ارزش‌ها در جامعه وجود ندارد، بلکه فقط نامی از قرآن وجود دارد (نک: نهج البلاغه، حکمت ۳۶۹). این سبب می‌شود ارزش‌ها در سبک زندگی اسلامی فراموشی گردند و به ضدارزش تبدیل شوند.

۲-۴. تجمل‌گرایی و اشرافی‌گری

از مهم‌ترین آسیب‌های نظام ارزشی که به سبک زندگی اسلامی خدشه وارد می‌کند، «تجمل‌گرایی و اشرافی‌گری» است. این آفت، یک ضدارزش است که باعث می‌شود برخی ارزش‌ها مانند، قناعت، ساده‌زیستی، مردم‌داری، در نظام ارزشی و سبک زندگی مردم و مسئولان کم‌رنگ یا نابود گردد؛ از این‌رو این آسیب از ناحیه مردم و مسئولان باید مورد توجه و دقت قرار گیرد.

در آموزه‌های دینی به موضوع خانه و خانه‌سازی و وسعت آن توجه شده است؛ چنان‌که از سعادت انسان آن است که خانه وسیع داشته باشد (برقی، ۱۳۷۱، ج ۲، ص ۶۱۰) و یا شقاوت و بدبختی افراد، در تنگی خانه است (برقی، ۱۳۷۱، ج ۲، ص ۶۱۱). بنابراین «خانه بزرگ و وسیع» مورد توجه اسلام قرار دارد؛ حتی درخواست آن از خداوند، جزئی از ادعیه شمرده می‌شود؛ چنان‌که رسول خدا ﷺ در یکی از دعاهاى خویش، از خداوند متعال خانه وسیع طلب کرده‌اند و می‌فرمایند: «خدایا گناه مرا ببخش و خانه مرا وسعت بخش و روزی مرا افزون کن» (پاینده، ۱۳۸۲، صص ۲۴۸ - ۲۵۱).

دلایل اهتمام اسلام به وسعت خانه این است: نخست، راحتی و آسایش افراد خانواده؛ چنان‌که وارد شده است: «برای مؤمن، بزرگی منزل مایه آسایش است» (طبرسی، ۱۳۷۰، ص ۱۲۵). دوم، محفوظ ماندن محارم انسان از نگاه دیگران و نامحرمان. سوم، تأثیر در سلامتی و بهداشت؛ زیرا «در خانه تنگ و کوچک، مسائل بهداشتی و روانی سخت محقق می‌شود. شاید باعث بروز مشکلاتی گردد و نور کافی به خانه نمی‌رسد. بیماری تنفسی به دنبال خواهد داشت (پاک‌نژاد، ۱۳۹۳، ج ۲، ص ۱۸۲) و زیستن در اتاق‌های کوچک و بدون پنجره که کمتر با فضای بیرون و هوای سالم ارتباط دارد، در پیدایش کسالت روحی و افسردگی ساکنین تأثیر می‌گذارد» (پاک‌نژاد، ۱۳۹۳، ج ۲، ص ۱۸۲).

البته در اسلام، به‌ویژه آیات (شعراء، ۱۲۸-۱۲۹، نک: طبرسی، ۱۳۷۲، ج ۱۸، صص ۴۳-۴۴) و روایات و سیره عملی ائمه معصومین (ع) (ابن بابویه، ۱۴۰۶ق، ص ۲۸۱)، خانه تجملی مورد سرزنش و نکوهش واقع شده است. علامه طباطبایی نیز درباره توبیخ قوم هود به دلیل اسراف در شهوت که منظور ساختن بناهای کاخ‌مانند برای تفاخر و تفریح است، می‌گوید: «گویا قوم هود (ع) در بالای کوه‌ها و نقاط بلند، ساختمان‌هایی می‌ساختند، آن‌هم به بلندی کوه تا برای گردش و تفریح بدانجا روند، بدون اینکه غرض دیگری در کار داشته باشند، بلکه صرفاً به منظور فخرنمودن به دیگران و پیروی هوی و هوس که در این آیه، ایشان را بر این کارشان توبیخ می‌کند» (طباطبایی، ۱۳۷۴، ج ۱۵، ص ۴۲۱).

حضرت علی (ع) در ترسیم نظام ارزشی به آسیب‌ها و آفات که سبک زندگی اسلامی

و نظام ارزشی را به مخاطره می‌اندازد، توجه کرده است و در مرحله نخست به مردم و اتحاد جامعه متذکر می‌شود که از «تجمل‌گرایی و اشرافی‌گری» برحذر باشند؛ چنان‌که حضرت علی علیه السلام (نهج البلاغه، خطبه ۲۰۹) پس از جنگ بصره بر منزل یکی از یاران خویش (علاء بن زیاد) وارد شد و خانه بسیار مجلل و وسیع او را دید، فرمود: «با این خانه وسیع در دنیا چه می‌کنی؟ در حالی که در آخرت به آن نیازمندتری. آری، اگر بخواهی می‌توانی با همین خانه به آخرت برسی! در این خانه وسیع مهمانان را پذیرایی کنی، به خویشاوندان با نیکوکاری پیبندی، و حقوقی که بر گردن تو است به صاحبان حق برسانی. پس آنگاه تو با همین خانه وسیع به آخرت نیز می‌توانی پرداخت» (فارسی‌مدان، ۱۳۹۵، صص ۸۹-۹۴).

۲-۴-۲. مسئولان

امام علی علیه السلام در نظام ارزشی نهج البلاغه و تبیین زندگی اسلامی، به نوع زندگی کارگزاران و مسئولان و فرمانداران توجه بسیاری کرده است و همواره آنان را به دوری و پرهیز از «تجمل‌گرایی و اشرافی‌گری» که ضدارزش است، سفارش فرموده و در مقابل، آنان را به ساده‌زیستی و مردم‌داری که مخالف روح «تجملات و اشرافیت» بوده، تشویق کرده است. ایشان یکی از صفات و ویژگی کارگزاران و مسئولان را دوری از این آسیب و رعایت «ساده‌زیستی» می‌داند؛ زیرا بخش عمده افراد جامعه، دارای زندگی متوسط و ضعیف هستند؛ از این رو بر حاکمان و مسئولان واجب است، زندگی و معیشت آنان تا حدودی «هم‌سطح» زندگی ضعیف‌ترین افراد جامعه باشد تا بتوانند آنان را درک کنند و همه تلاش خود را برای بهبود معیشت آنان به کار گیرند؛ از این رو وقتی امام علی علیه السلام شنید که در سال ۳۶ هجری، عثمان بن حنیف انصاری، فرماندار بصره، دعوت شخص سرمایه‌داری از مردم بصره را پذیرفته است، در نامه‌ای به ایشان نکاتی را متذکر شد. ایشان فرماندار را به «ضرورت ساده‌زیستی» سفارش کرد و به زندگی هم‌سطح با قشر ضعیف و محروم جامعه تشویق نمود (نهج البلاغه، نامه ۴۵). امام علیه السلام در ادامه نامه از روش «الگوبرداری» و «الگوگیری» استفاده کردند و خود را به منزله الگوی ایشان و مردم

یادآور شدند. هدف امام علیه السلام آن بود که به مسئولان و کارگزاران بفهماند، حاکمان و مدیران باید الگوی مردم باشند و مردم در سبک زندگی و دین‌داری به نوع رفتار و عملکرد مسئولان و مدیران توجه می‌کنند و از آنان الگوبرداری می‌کنند. بنابراین بر خواص جامعه، به‌ویژه حاکمان و مدیران لازم است به نوع مدیریت و زندگی و عملکرد خود توجه کنند و بی‌تفاوت نباشند؛ برای مثال، امام علیه السلام به فرماندار خویش لزوم ساده‌زیستی و دوری از اشرافی‌گری را یادآور شد (نهج‌البلاغه، نامه ۴۵). هرچند امام علیه السلام به‌مثابه یک مسئول می‌توانست از امکانات دولتی و حکومتی در جهت رفاه و آسایش زندگی خود و خانواده‌اش بهره‌برد و به «تجمل‌گرایی و اشرافی‌گری» روآورد، اما زندگی علوی این اجازه را به ایشان نداد و خود را با قشر ضعیف جامعه تطبیق داد و به فرماندار بصره فرمود: «من اگر می‌خواستم، می‌توانستم از عسل پاک، و از مغز گندم، و بافته‌های ابریشم، برای خود غذا و لباس فراهم آورم؛ اما هیئات که هوای نفس بر من چیره گردد، و حرص و طمع مرا وادارد که طعام‌های لذیذ برگزینم» (نهج‌البلاغه، نامه ۴۵). دلایل حساسیت امام علیه السلام درباره مسئولان بدین دلیل است که در نظام ارزشی و ترویج سبک زندگی اسلامی، وظایف و مسئولیت کارگزاران در قبال مردم جامعه بسیار سنگین است. بدین جهت امام علی علیه السلام هیچ‌گاه کارگزاران را به حال خود رها نکرده، بلکه نظارت درست، اصولی و صحیح بر عملکرد، مدیریت و زندگی آنان داشته است؛ زیرا مردم، مدیریت و سبک زندگی مسئولان را به پای نظام و انقلاب و اسلام می‌نویسند. این آسیب و آفتی بزرگ برای نظام ارزشی و حکومت اسلامی به شمار می‌رود. همچنین باعث می‌شود مردم به مسئولان، مدیران و خدمتگزاران انقلاب و اسلام بدبین شوند و سوءظن پیدا کنند. با مطالعه نهج‌البلاغه، به‌ویژه نامه ۴۵ (نامه به فرماندار بصره)، ناراحتی امام علیه السلام از این ناحیه مشخص می‌شود. امام علیه السلام و هیچ حاکم و رهبری دوست ندارد عملکرد مسئولان و کارگزاران در دین و سبک زندگی مردم اثر بدی بجا بگذارد. امام علی علیه السلام به عثمان بن حنیف انصاری، فرماندار بصره که با بی‌احتیاطی خود و عدم رعایت نکات ارزشی و در قامت یک مسئول، چهره نظام ارزشی علوی را خدشه‌دار کرد و باعث بدبینی و ناراحتی مردم از کارگزار علوی شد، فرمود: «از برابر دیدگانم

دور شو، سوگند به خدا، رام تو نگردم که خوارم سازی، و مهارم را به دست تو ندهم که هر کجا خواهی مرا بکشانی. به خدا سوگند که تنها اراده خدا در آن است، چنان نفس خود را به ریاضت وادارم که به یک قرص نان، هر گاه بیابم، شاد شود، و به نمک به جای نان خورش قناعت کنم، و آنقدر از چشم‌ها اشک ریزم که چونان چشمه‌ای خشک درآید، و اشک چشمم پایان پذیرد. پس، از خدا بترس ای پسر حنیف، و به قرص‌های نان خودت قناعت کن تا تو را از آتش دوزخ رهایی بخشد» (نهج البلاغه، نامه ۴۵). همچنین وقتی یکی از کارگزاران امام علیه السلام خانه باشکوهی ساخت، به او فرمود: «سکه‌های طلا و نقره سربرآورده، خود را آشکار ساختند. همانا ساختمان مجلل، بی‌نیازی و ثروتمندی تو را می‌رساند» (نهج البلاغه، حکمت ۳۵۵). بنابراین در نظام ارزشی، یکی از آسیب‌ها و عواملی که باعث تغییر ارزش‌ها در سبک زندگی اسلامی می‌شود، «تجمل‌گرایی و اشرافی‌گری» و «دوری از قناعت و ساده‌زیستی» است. مردم و آحاد جامعه باید به این آسیب آگاه باشند؛ اما وظیفه مسئولان و مدیران در نظام ارزشی در این بُعد بیشتر است؛ زیرا آنان باید همگام و همراه با مردم، به‌ویژه قشر ضعیف و محروم جامعه باشند و این یک فریضه است (نهج البلاغه، خطبه ۲۰۹).

۲-۵. گرایش به رذایل اخلاقی

رذایل اخلاقی و ارزشی در آموزه‌های دینی، سبب تغییر نگرش انسان در سبک زندگی، کم‌رنگ‌شدن و نابودی ارزش‌ها، و عمل نکردن به ارزش‌ها می‌شود. در این صورت، رذایل ارزشی به دلیل ضدیت با ارزش‌ها، نظام ارزشی و سبک زندگی اسلامی را با چالش بزرگ مواجه می‌کند که با شناخت این رذایل و گناهان می‌توان به مبارزه با آن‌ها برخاست و از نابودی ارزش‌های فردی و اجتماعی جلوگیری کرد. در اینجا به برخی از رذایل که عامل مخالفت و زوال ارزش‌هاست، اشاره خواهد شد:

۲-۵-۱. آرزوهای طولانی

یکی از رذایل اخلاقی که مورد نهی قرار گرفته و با ارزش‌های متعالی در سبک

زندگی در تضاد است، «طول امل» (آرزوهای طولانی) است؛ زیرا این نوع آرزوها، دارای ویژگی‌هایی، از جمله غیرمنطقی و غیرمعقول بودن، عدم تناسب با توانایی و قدرت و استعداد افراد، و خارج از دسترسی افراد است. «طول امل» افراد را از انجام ارزش‌ها دور نگه می‌دارد و یا افراد را به ارتکاب گناه می‌کشاند (لثی واسطی، ۱۳۷۶، ص ۴۵۳). «کسی که آرزویش دراز و طولانی باشد، عملش بد می‌شود» (ابن بابویه، ۱۳۶۲؛ ج ۱؛ ص ۱۵). همچنین امام علیه السلام از پیامبر صلی الله علیه و آله نقل می‌کند: «آرزوهای طولانی، آخرت را از یاد می‌برد» (کلینی، ۱۴۲۹ق، ج ۱۰، ص ۱۰۸). در مقابل این رذیله، «آرزوهای کوتاه» است که قابلیت عمل کردن به آن وجود دارد (لثی واسطی، ۱۳۷۶، ص ۴۴۹).

رذیله ارزشی «طول امل» در نهج‌البلاغه، مورد توجه حضرت علی علیه السلام بوده و ایشان به آن هشدار داده است (نهج‌البلاغه، خطبه ۲۸)؛ زیرا امام علیه السلام در تبیین نظام ارزشی در زندگی اسلامی، به بیان آسیب‌ها و آفات در سبک زندگی نیز پرداخته است؛ از این رو همواره به این رذیله و خطر آن تذکر داده است.

با مطالعه تاریخ جنگ جمل و بررسی چرایی و چگونگی وقوع آن روشن می‌شود که از عوامل وقوع آن، وجود رذیله ارزشی «طول امل» در سردمداران و عاملان جنگ جمل بوده است؛ زیرا یکی از آرزوهای آنان رسیدن به قدرت و مسئولیت بود که این با نظام ارزشی و سبک زندگی اسلامی مورد نظر امام علی علیه السلام، از جمله شایسته‌سالاری هم‌خوانی نداشت؛ از این رو وقتی برخی افراد (طلحه و زبیر) خدمت امام علیه السلام آمدند و گفتند: با تو بیعت کردیم که ما در حکومت شریک تو باشیم؛ اما آن حضرت در برابر این زیاده‌خواهی و رانت‌طلبی ایستادند و فرمود: «نه هرگز!» (نهج‌البلاغه، حکمت ۲۰۲). امام علیه السلام بعدها از سر دلسوزی و هدایت‌گری به آنان نامه نوشت و در فرازهایی از نامه فرمود: «اگر شما دو نفر از روی میل و انتخاب بیعت کردید تا دیر نشده (از راهی که در پیش گرفته‌اید) باز گردید، و در پیشگاه خدا توبه کنید. و اگر در دل با اکراه بیعت کردید، خود دانید؛ زیرا این شما بودید که مرا در حکومت بر خویش راه دادید، اطاعت از من را ظاهر، و نافرمانی را پنهان داشتید. ای دو پیرمرد، از آنچه در اندیشه دارید باز گردید، هم‌اکنون بزرگ‌ترین مسئله شما، عار است، پیش از آنکه عار و آتش خشم

پروردگار، دامنگیرتان گردد» (نهج البلاغه، نامه ۵۴). همچنین وقتی امام علی علیه السلام پس از پایان جنگ جمل در ۱۲ رجب ۳۶ هجری وارد کوفه شد و مردم به استقبال آمدند، بعد از اقامه نماز در مسجد جامع، در بخشی از خطبه فرمود: «ای مردم بر شما از هواپرستی و آرزوهای طولانی می ترسم» (نهج البلاغه، خطبه ۴۲).

علت نکوهش و سرزنش «طول امل» این است که باعث نابودی و فراموشی و کم رنگ شدن ارزش ها در سبک زندگی اسلامی می شود. برخی آثار آن به شرح زیر است: الف) غفلت از یاد خدا: غفلت و فراموشی ذکر و یاد خدا (نهج البلاغه، خطبه ۸۶). ب) انحراف: فاصله گرفتن از ولایت و امامت و در خط ولی خدا نبودن است. وقوع جنگ جمل و سرگذشت آنان بهترین سند و منبع تاریخی است.

ج) فراموش کردن آخرت: امام علیه السلام در خطبه ای که بعد از جنگ جمل ایراد فرمودند، به بیان آثار و نتیجه رذیله اخلاقی «طول امل» اشاره کردند: «آرزوهای طولانی، آخرت را از یاد می برد» (نهج البلاغه، خطبه ۴۲).

امام علی علیه السلام در آسیب شناسی ارزش های متعالی در سبک زندگی اسلامی، و آفات ارزش های اخلاقی، راهکارهای برون رفت از آن ها را نیز بیان کرده است: «آرزوهای ناروا را دروغ انگارید که آرزوها فریبنده اند و صاحبش فریب خورده است» (نهج البلاغه، خطبه ۸۶).

۲-۵-۲. هواپرستی

هواپرستی که از رذایل اخلاقی اساسی است، تهدیدی جدی برای ارزش های اخلاقی و سبک زندگی اسلامی به شمار می رود. در این رذیله، نفس اماره با وسوسه های خود، فرد را به پیروی از تمایلات و خواسته های ناروا سوق می دهد. این پدیده از دیدگاه اسلامی به شدت مذموم شمرده شده است؛ زیرا بستر ساز انحرافات اخلاقی می شود و افراد را از عمل به ارزش های اصیل اسلامی باز می دارد (نساء، ۱۳۵). امام علی علیه السلام در نهج البلاغه، هواپرستی را از جمله رذایلی برمی شمارد که ارزش های اخلاقی را در معرض نابودی قرار می دهد. ایشان با هشدار می فرماید: «همانا، [یکی از]

وحشتناک‌ترین چیزهایی که از آن بر شما بیمناکم، هواپرستی است» (نهج‌البلاغه، خطبه ۲۸). از منظر امام علی (ع)، هواپرستی و پیروی از هوای نفس، عاملی مخرب در نظام ارزشی است و آثار زیان‌باری در پی دارد. این مسئله در تحلیل‌های سیاسی و اجتماعی ایشان نیز مورد توجه قرار گرفته و به مثابه یکی از عوامل مؤثر در رویدادهای مهم تاریخ صدر اسلام شناسایی شده است؛ برای نمونه، در آسیب‌شناسی جنگ جمل، علاوه بر آرزوهای طولانی، «هواپرستی» به مثابه انگیزه‌ای درونی برای آغازگران این جنگ برشمرده شده است (نهج‌البلاغه، خطبه ۴۲). همچنین در تحلیل شکست ماجرایی حکمیت پس از جنگ صفین، «هوای نفس» و «هواپرستی» از عوامل اصلی این ناکامی معرفی شده‌اند (نهج‌البلاغه، خطبه ۱۲۷). افزون‌بر این، از نگاه امام علی (ع)، هواپرستی مسئولان و افراد جامعه در انحراف نظام ارزشی و سقوط ارزش‌های اخلاقی تأثیرگذار است؛ چنان‌که در پاسخ به نامه ابوموسی اشعری درباره حکمیت بر این نکته تأکید شده است (نهج‌البلاغه، نامه ۸۷).

امام علی (ع) دو دلیل عمده برای پرهیز از پیروی هوای نفس ارائه می‌دهند که هریک به نوبه خود از ارزش‌های بزرگ اخلاقی به شمار می‌روند. دلیل نخست، «نابودی حق و حقیقت» است؛ زیرا هواپرستی مانع می‌شود که حقیقت برای همگان آشکار گردد (نهج‌البلاغه، خطبه ۴۲). هوای نفس در پی تحمیل خواسته‌های خود بر انسان و گمراه کردن او از مسیر حق است، تا جایی که همین ویژگی سبب شد برخی در مقابل امام علی (ع) بایستند و به جنگ‌افروزی روی آورند. دلیل دوم، «فراموشی ایمان» است. ایمان به خدا و دستورات الهی به مثابه برجسته‌ترین ارزش‌ها، تحت تأثیر هواپرستی، به حاشیه می‌رود و فراموشی می‌شود (نهج‌البلاغه، خطبه ۸۶).

۲-۵-۳. شهوت‌رانی

امام علی (ع) در روزهای نخست خلافت خود در سال ۳۵ هجری در مدینه، درباره ضرورت اطاعت از دستورات الهی و رهبری سخن گفتند و برخی ارزش‌ها را بیان کردند. در فرازی از خطبه فرمود: «رحمت خدا بر کسی که شهوت‌های خود را مغلوب کرده و هوای نفس را سرکوب کند؛ زیرا کار مشکل و سخت، بازداشتن نفس از

شهوت بوده که پیوسته خواهان نافرمانی و معصیت و گناه است» (نهج البلاغه، خطبه ۱۷۶). کسی که اسیر «شهوت» است، از بندگی خدا غافل است. «چون در برابر شهوت قرار گیرد، گناه را برگزیده، توبه را به تأخیر انداز» (نهج البلاغه، حکمت ۱۵۰). او به ارزش‌ها عمل نمی‌کند و نمی‌تواند به آن‌ها پایبند باشد. «فردی که سخت دنبال لذت بوده، و اختیار خود را به شهوت واگذار کرده، یا در ثروت‌اندوزی حرص می‌ورزد، نمی‌تواند از دین پاسداری کند» (نهج البلاغه، حکمت ۱۴۷).

۲-۵-۴. دنیا طلبی

در نگاه امام علی علیه السلام، دنیا فی‌نفسه مورد نکوهش نیست، بلکه دنیا گذرگاهی است که خوبی و بدی آن بستگی به برداشت از دنیاست. بنابراین دنیا به دو دسته ممدوح و مذموم تقسیم می‌شود.

الف) ممدوح: اگر دنیا ابزاری برای رسیدن به سعادت الهی و آبادانی آخرت باشد، دنیا ارزشمند خواهد بود؛ از این‌رو نگاه اصلاح‌شده آن است که دنیا برای آخرت است (نهج البلاغه، حکمت ۴۶۳). در این صورت، دنیا سرشار از ارزش‌ها و خوبی‌ها خواهد شد. حضرت علی علیه السلام می‌فرماید: «دنیا خانه‌ی راستی برای راست‌گویان، تندرستی برای دنیاشناسان، بی‌نیازی برای توشه‌گیران، پندآموزی برای پندآموزان، سجده‌گاه دوستان خدا، نمازگاه فرشتگان الهی، فرودگاه وحی خدا، و جایگاه تجارت دوستان خداست که در آن، رحمت خدا را به دست آوردند، و بهشت را سود بردند» (نهج البلاغه، حکمت ۱۳۱). بنابراین اگر نگاه به دنیا، واقع‌بینانه و براساس حکمت و خلقت الهی باشد به این صورت خواهد بود که «اگر گروهی از مردم که در دنیا هستند دنیاپرست نمی‌باشند، پس در دنیا زندگی می‌کنند؛ اما آلودگی دنیاپرستان را ندارند، در دنیا با آگاهی و بصیرت عمل می‌کنند، و در ترک زشتی‌ها از همه پیشی می‌گیرند، بدن‌هایشان به گونه‌ای در تلاش و حرکت است که گویا میان مردم آخرتند، اهل دنیا را می‌نگرند که مرگ بدن‌ها را بزرگ می‌شمارند؛ اما آن‌ها مرگ دل‌های زندگان را بزرگ‌تر می‌دانند» (نهج البلاغه، خطبه ۲۳۰).

ب) مذموم: در نگاه امام علی (ع)، اگر دنیا ابزاری برای رسیدن به مقاصد شوم دنیوی، شهرت طلبی و دنیاپرستی باشد، انسان را به سعادت اخروی نمی‌رساند و مورد نکوهش است. حضرت علی (ع) در نهج البلاغه، به مراتب، در حکمت‌ها، خطبه‌ها و نامه‌ها، همگان را از دنیاطلبی و دنیاپرستی [به معنای دنیای حرام] برحذر کرده و هشدار داده و ماهیت دنیا را معرفی کرده است؛ برای مثال، امام (ع) در نامه‌ای به جناب سلمان فارسی فرمودند: «دنیای حرام چونان مار است، که پوستی نرم و زهری کشنده دارد، پس از جاذبه‌های فریبنده آن روی گردان، زیرا زمان کوتاهی در آن خواهی ماند، و اندوه آن را از سر بیرون کن، زیرا که یقین به جدایی، و دگرگونی حالات آن را داری، و آنگاه که به دنیا خو گرفته‌ای بیشتر بترس، زیرا که دنیا پرست تا به خوشگذرانی اطمینان کرد زود او را به تلخ کامی کشاند، و هر گاه که به دنیا انس گرفت و آسوده شد، ناگاه به وحشت دچار می‌گردد» (نهج البلاغه، نامه ۶۸). پس دنیاپرستان و دنیاطلبان برای رسیدن به اهداف خود، به ارزش‌ها پایبند نیستند و آخرت را قبول ندارند. «کسی که دنیاپرست بوده و به آن عشق ورزد، نسبت به آخرت کینه‌ورزی داشته و با آن دشمنی خواهد کرد» (نهج البلاغه، حکمت ۱۰۳). بنابراین دلیل مذمت دنیاخواهی، «دنیاپرستی کلید دشواری، و مرکب رنج و گرفتاری است» (نهج البلاغه، حکمت ۳۷۱). دنیاطلبی باعث می‌شود به دلیل «چشم‌وهم‌چشمی»، از آموزه‌های دینی در سبک زندگی چشم‌پوشی شود؛ زیرا از مهم‌ترین دلایل انحطاط جوامع و تمدن‌های گذشته، «دنیاگرایی» بوده است. مهم‌ترین دلیلی که برخی مردم، دعوت انبیا را نمی‌پذیرفته‌اند، «دنیاگرایی» آنان بوده است؛ زیرا هنگامی که «دنیاگرایی» بر ذهن و ضمیر انسان سایه بیفکند، دیگر جایی برای رشد ارزش‌های معنوی که حیات هر جامعه‌ای به آن است، نخواهد بود. فرهنگ در جامعه‌ای در مسیر رشد، بالندگی، توسعه و تعالی قرار خواهد گرفت که «دنیا‌داری» تعیین‌کننده ارتباطات و مناسبات فرهنگی و اجتماعی آن باشد و شاخص‌های «دنیا‌داری» بر نگرش‌ها، ارزش‌ها و رفتارها حاکم باشد (احمدزاده، ۱۳۸۷، ص ۳).

براین اساس، امام علی (ع) راهکارهای مبارزه با دنیاگرایی و دنیاطلبی را ارائه کرده‌اند

که می‌توان به «یادآوری مرگ و قیامت» (نهج البلاغه، خطبه ۱۵۷؛ نامه ۳۱)، «پذیرش موعظه» (نهج البلاغه، خطبه ۱۷۵) و «تأمل و تفکر» (نهج البلاغه، حکمت ۱۱۳) اشاره کرد.

۲-۶. راحت‌طلبی

از دیگر آسیب‌های مهم نظام ارزشی و سبک زندگی اسلامی، «راحت‌طلبی» است. «راحت‌طلبی»، «تن‌پروری» و «تنبلی» باعث عمل نکردن به ارزش‌ها و احکام دینی و تعطیل شدن آنان می‌شود و به مرور زمان، ارزش‌ها به‌سوی فراموشی و کم‌رنگ شدن می‌رود و در نهایت، ارزش‌های متعالی در سبک زندگی تغییر پیدا می‌کند و چه‌بسا، صد ارزش‌ها در جامعه و خانواده رواج می‌یابد؛ از این‌رو امام علی (ع) همواره از راحت‌طلبی (نهج البلاغه، حکمت ۳۶۷)، تنبلی و سستی کردن (نهج البلاغه، حکمت ۲۳۹) نکوهش کرده است؛ زیرا راحت‌طلبی یک ضد ارزش و دشمن ارزش‌هاست. راحت‌طلبی در همه ابعاد نظامی، اجتماعی، سیاسی، اقتصادی و فردی برای سبک زندگی اسلامی و خانواده مشکل ایجاد می‌کند.

۲-۷. نفوذ دشمن

از عوامل خارجی در تغییر و نابودی ارزش‌های متعالی در سبک زندگی اسلامی، «نفوذ دشمن» است. دشمن با نفوذ نرم و سخت خود در صدد است نظام ارزشی و کانون گرم خانواده اسلامی را تغییر دهد؛ زیرا دشمنان اسلام، نظام ارزشی و خانواده و سبک زندگی اسلامی را مانع بزرگی در برابر نظام دیکتاتوری و استبدادی و استکباری می‌داند؛ از این‌رو همه امکانات نرم‌افزاری و سخت‌افزاری خود را به کار می‌برد تا به نظام ارزشی ضربه وارد کند و از نفوذ اسلام و ارزش‌های دینی در کشورهای دیگر ممانعت به عمل آورد. امام علی (ع) با نگاه واقع‌بینانه‌ای به تحلیل و تشریح این موضوع پرداخته است. بنابر فرمایش امام علی (ع)، اگر دشمن به نظام ارزشی جامعه دینی که خانواده جزئی از آن است، دست یابد، مؤمنان و مسلمانان را در نظام ارزشی از بین خواهد برد. کسانی که خیال می‌کنند دشمن مستبد و دیکتاتور طرفدار افراد است و فقط با نظام ارزشی مشکل

دارد، اشتباه می‌کند. امام علیه السلام با تبیین این موضوع و در راستای بیدار کردن مسلمانان و کوفیان فرمود:

پرچم گمراهی بر پایه‌های خود برافراشته و طرفداران آن فراوان شده؛ شما را با پیمانۀ خود سنجیده و سرکوب می‌کنند. پرچم‌دارشان از ملت اسلام خارج و بر راه گمراهی ایستاده است. پس آن روز که بر شما دست یابند، جز تعداد کمی از شما باقی نگذارند، همچون باقی‌مانده غذایی کم در ته دیگ یا دانه‌های غذای چسبیده در اطراف ظرف. شما را همانند پوست‌های چرمی به هم پیچانده می‌فشارند و خرمن شما را به شدت می‌کوبند و مانند پرنده‌ای که دانه‌های درشت را از لاغر جدا کند، این گمراهان، مؤمنان را از میان شما جدا ساخته، نابود می‌کنند. با توجه به این همه خطرات، روش‌های گمراه‌کننده شما را به کجا می‌کشاند؟ تاریکی‌ها و ظلمت‌ها تا کی شما را متحیر می‌سازد؟ دروغ‌پردازی‌ها تا چه زمانی شما را می‌فریبند؟ از کجا دشمن در شما نفوذ کرده به اینجا آورده و به کجا بازمی‌گرداند؟ (نهج البلاغه، خطبه ۱۰۸).

امام علی علیه السلام در این خطبه، به صراحت خطر نفوذ دشمن و نتیجه آن را به مسلمانان یادآور شدند؛ اما هرگاه مسلمانان خطر نفوذ را نادیده گرفتند، از آن ناحیه ضربه خوردند. بنابراین دشمن درصدد آن است از راه‌های مختلف به حکومت دینی و ارزش‌های متعالی در جامعه و خانواده ضربه وارد کند و مردم را از سبک زندگی اسلامی دور نگه دارد و سبک زندگی غربی را در خانواده و جامعه ترویج دهد تا به اهداف خود برسد.

نتیجه‌گیری

نتایج این پژوهش نشان می‌دهد سبک زندگی اسلامی به مثابه محوری اساسی در بیانۀ گام دوم انقلاب، بر نظام ارزشی برگرفته از قرآن کریم و نهج البلاغه متکی است. تمدن‌سازی نوین اسلامی در گام دوم انقلاب، مستلزم حفظ و ترویج ارزش‌های متعالی در سبک زندگی است. یافته‌های تحقیق نشان می‌دهد که مهم‌ترین عوامل تهدیدکننده این ارزش‌ها را می‌توان در دو دسته عوامل داخلی و خارجی دسته‌بندی کرد. عوامل

داخلی شامل تضعیف باورهای دینی، ترک امر به معروف و نهی از منکر، غفلت از قرآن کریم، گسترش تجمل گرایی و اشرافی گری، رواج رذایل اخلاقی و راحت طلبی است. از سوی دیگر، نفوذ فرهنگی دشمن به مثابه عاملی خارجی، نظام ارزشی اسلامی را با چالش های جدی مواجه کرده است. براین اساس، مقابله با این عوامل مستلزم بازگشت به ارزش های اصیل اسلامی، تقویت بنیان های دینی، احیای فریضه امر به معروف و نهی از منکر، و هوشیاری در برابر تهاجم فرهنگی است. تحقق سبک زندگی اسلامی که عاملی کلیدی در تداوم انقلاب اسلامی و ایجاد تمدن نوین اسلامی است، به عزمی جدی در سطح فردی، اجتماعی و حاکمیتی نیاز دارد. البته امام علیه السلام به همه جوانب توجه فرموده؛ یعنی در کنار بایدها، به نبایدها نیز توجه کرده است. نبایدها همان آسیب ها و آفاتی است که سبک زندگی اسلامی و ارزش های متعالی را در آن با خطر نابودی و اضمحلال مواجه می کند. در این مقاله تلاش شد به این جنبه سبک زندگی پردازد؛ زیرا اگر ارزش های اخلاقی و دینی در خانواده کم رنگ و نابود شود، دیگر به ارزش های قرآنی و اسلامی در جامعه و خانواده عمل نمی شود؛ از این رو نباید از آسیب ها و آفاتی مانند تضعیف دین، ترک قرآن و امر به معروف و نهی از منکر، راحت طلبی، دنیا طلبی، تجمل گرایی و اشرافی گری، رذایل اخلاقی، و نفوذ دشمن که ارزش های متعالی در سبک زندگی اسلامی را به خطر می اندازد، غافل شد.

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی

فهرست منابع

* قرآن کریم

** نهج البلاغه (مترجم: دشتی)

*** صحیفه سجادیه

آذرشب، معصومه؛ میرمرادی، عیسی. (۱۳۹۳). شاخصه‌های سبک زندگی اسلامی. مجموعه مقالات اولین کنفرانس ملی تحقیق و توسعه در هزاره سوم. دانشگاه آزاد اسلامی واحد علی آباد کتول. صص ۱-۱۲.

احمدزاده، سید مصطفی. (۱۳۸۷). دنیاگرایی، آسیبی فرهنگی؛ از منظر قرآن. پژوهش‌های قرآنی، ۱۴(۵۴ و ۵۵)، صص ۵۶-۸۵.

ابن بابویه، محمد بن علی. (۱۴۰۶ق). ثواب الأعمال و عقاب الأعمال (چاپ دوم). قم: جامعه مدرسین حوزه علمیه قم.

ابن بابویه، محمد بن علی. (۱۴۱۳ق). من لا یحضره الفقیه (ج ۳، چاپ دوم). قم: جامعه مدرسین حوزه علمیه قم.

ابن بابویه، محمد بن علی. (۱۳۶۲). الخصال (ج ۱). قم: جامعه مدرسین حوزه علمیه قم.

برقی، احمد بن محمد بن خالد. (۱۳۷۱ق). المحاسن (ج ۲، چاپ دوم). قم: دار الکتب الإسلامية.

پاک‌نژاد، سید رضا. (۱۳۹۳). اولین دانشگاه و آخرین پیامبر (ج ۲). تهران: کتابفروشی اسلامی.

پاینده، ابوالقاسم. (۱۳۸۲). نهج الفصاحة (چاپ چهارم). تهران: دنیای دانش.

تمیمی آمدی، عبدالواحد بن محمد. (۱۴۱۰ق). غرر الحکم و درر الکلم (چاپ دوم). قم: دار الکتب الإسلامي.

خامنه‌ای، سید علی (۱۳۹۷/۱۱/۲۲). بیانیه «گام دوم انقلاب» خطاب به ملت ایران. قابل دسترس در: <https://B2n.ir/bx7338>

دلشاد تهرانی، مصطفی. (۱۳۹۴). سبک زندگی در نهج البلاغه (سیره‌شناسی): پارسیابی. تهران: دریا.

ذوعلم، علی. (۱۴۰۰ «الف»). برخی مفاهیم اساسی در بیانیه گام دوم انقلاب. تهران: انتشارات انقلاب اسلامی.

ذوعلم، علی. (۱۴۰۰ «ب»). روایتی کوتاه از بیانیه گام دوم انقلاب اسلامی. تهران: انتشارات انقلاب اسلامی.

ذوعلم، علی. (۱۴۰۰ «ج»). گفتارهایی در باب بیانیه گام دوم. تهران: انتشارات انقلاب اسلامی.
راجی، سید محمدحسین؛ خاتمی، سید محمدرضا. (۱۳۹۸). گام دوم؛ بیانیه راهبردی مقام معظم رهبری درخصوص گام دوم انقلاب اسلامی. مشهد: معاونت تبلیغات اسلامی آستان قدس رضوی.

رسولی، محمدرضا. (۱۳۸۲). بررسی مؤلفه‌های سبک زندگی در تبلیغات تجاری تلویزیون. علوم اجتماعی، ۱۰ (۲۳)، صص ۴۳-۹۳.

رضاعلیزاده، محمدباقر؛ میرسپاسی، ناصر؛ و دانش‌فر، کرم‌اله. (۱۴۰۳). بررسی نقش فرهنگ و ارزش‌های جامعه در توسعه منابع انسانی با توجه به بیانیه گام دوم انقلاب. مطالعات مدیریت راهبردی دفاع ملی، ۸ (۳۰)، صص ۸۷-۱۱۲.

روبیژک، پل. (۱۳۸۱). ارزش‌های اخلاقی در عصر علم (مترجم: نفیسه ساطع و محبوبه ساطع). تهران: انتشارات حکمت.

سبحانی‌فر، علی؛ سلطانیان، حمید. (۱۴۰۳). رویکردهای مقابله‌ای در جنگ ترکیبی مبتنی بر بیانیه گام دوم انقلاب، محیط‌شناسی راهبردی ج.ا.ایران، ۸ (۴)، صص ۳۹-۶۶.

شریفی، احمدحسین، و همکاران. (۱۳۹۱). همیشه بهار. تهران: نشر معارف.

شریفی، احمدحسین. (۱۳۹۱). سبک زندگی به عنوان شاخصی برای ارزیابی سطح ایمان. معرفت فرهنگی اجتماعی، ۴ (۱۱)، صص ۴۹-۶۲.

شریفی، احمدحسین. (۱۳۹۹). سبک زندگی اسلامی. قم: پژوهشگاه علوم و فرهنگ اسلامی.

شریفی، عنایت‌الله؛ پیرهادی، علی؛ و رستگار، مریم. (۱۳۹۶). کارکرد اسوه‌ای رسالت و امامت و نقش آن در سبک زندگی خانوادگی در مؤلفه مدیریت منزل. پژوهش‌نامه سبک زندگی، ۲ (۵)، صص ۶۵-۸۲.

صفارهرندی، سجاد. (۱۳۸۹). سبک زندگی چند سال دارد؟ (تاریخچه تولد مفهوم سبک زندگی در علوم اجتماعی). سوره اندیشه، (۴۶)، صص ۶۰-۷۵.

طباطبایی، سید محمدحسین. (۱۳۷۴). المیزان فی تفسیر القرآن (مترجم: موسوی همدانی، ج ۱۵، چاپ پنجم). قم: دفتر انتشارات اسلامی.

طبرسی، فضل بن حسن. (۱۳۷۲). مجمع البیان فی تفسیر القرآن (مترجم: احمدبهشتی، ج ۱۸، چاپ سوم). تهران: انتشارات ناصر خسرو.

طبرسی، حسن بن فضل. (۱۳۷۰). مکارم الأخلاق (چاپ چهارم). قم: شریف رضی.
 علی محمدی، کریم؛ نویری، مریم؛ و علی محمدی، عبدالمجید. (۱۴۰۳). راهکارهای سبک زندگی مطلوب در حوزه فردی و اجتماعی در نهج‌البلاغه، پژوهش‌های نهج‌البلاغه، ۲۳(۲)، صص ۱۳۱-۱۵۷.

فارسی مدان، علی. (۱۳۹۵). خانه و خانه‌سازی؛ بایدها و نبایدها در آینه فقه. قم: عقیق عشق.
 فارسی مدان، علی. (۱۴۰۴). نقش امامت و امر به معروف و نهی از منکر در جامعه اسلامی (بازخوانی وقایع سال ۶۱ ه.ق تا ۶۴ ه.ق). معارف حسینی، ۱۱(۴۱)، صص ۹۳-۱۱۰.

کلینی، محمد بن یعقوب. (۱۴۲۹ق). کافی (ج ۴، ۱۰). قم: دارالحديث.
 لیثی واسطی، علی بن محمد. (۱۳۷۶). عیون الحکم و المواعظ، قم: دارالحديث.
 مصباح، مجتبی. (۱۳۸۶). فلسفه اخلاق (چاپ چهاردهم). قم: مؤسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی (ره).

مصباح یزدی، محمدتقی. (۱۳۹۲). سبک زندگی اسلامی؛ ضرورت‌ها و کاستی‌ها. معرفت ۲۲(۱۸۵)، صص ۱۲-۵.

مصباح یزدی، محمدتقی. (۱۳۸۲). فلسفه اخلاق (نگارش و محقق: احمدحسین شریفی). تهران: چاپ و نشر بین الملل.

محمدی سیرت، فاضله؛ شجاعی، محمدصادق. (۱۴۰۳). مفهوم‌سازی انواع سبک زندگی در نهج‌البلاغه. سبک زندگی اسلامی، ۸(۳)، صص ۵۶۲-۵۸۱.

منسوب به علی بن موسی، امام هشتم (ع). (۱۴۰۶ق). الفقه المنسوب إلى الإمام الرضا علیه السلام. مشهد: مؤسسه آل‌البيت (ع).